

Наталя Савченко,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент ЗВО кафедри іноземних мов професійного спрямування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
<https://orcid.org/0000-0002-3356-1192>
м. Харків, Україна*

Юлія Федорченко,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент ЗВО кафедри іноземних мов професійного спрямування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
<https://orcid.org/0000-0002-6187-0742>
м. Харків, Україна*

Римма Туренко,

*старший викладач ЗВО кафедри іноземних мов
професійного спрямування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
<https://orcid.org/0000-0001-6948-4339>
м. Харків, Україна*

Методика CLIL під час викладання англійської мови студентам юридичних спеціальностей

CLIL methodology in teaching english to law students

Анотація. У статті представлено досвід впровадження елементів методики CLIL в освітній процес студентів юридичних спеціальностей. Висвітлено підходи до визначення цієї методики в науковій літературі (методика викладання, основою якої є спеціальні професійні знання, підхід до викладання та педагогічний інструмент, які створюють зв'язок між змістом навчання та мовою без застосування рідної мови; методика викладання, яка пов'язує вивчення іноземної мови із вивченням предметних знань у формі проекту або кейсу). Визначено умови ефективного впровадження CLIL (чітке формулювання завдань викладачем, визначення мети навчальної діяльності та засобів його виконання; застосування наочності, використання демонстрацій, презентацій, проведення експериментів тощо під час викладання нового навчального матеріалу, базуючись на принципі від простого до більш складного та опираючись на наявні у студентів знання; забезпечення постійного зворотного зв'язку із здобувачами освіти, що дозволяє викладачу моніторити успішність виконання завдання, аналізувати помилки та скеровувати подальшу навчальну діяльність студентів тощо). Проаналізовано

основні складові цієї методики та визначено роль кожної з них (1С – зміст, який спрямовано на опанування знань за фахом; 2С – спілкування, фокусується на розвитку мовлення студентів іноземною мовою. Причому під спілкуванням мається на увазі також робота з текстами та розвиток письма. 3С – когніція, спрямована на розвиток когнітивних навичок здобувачів освіти, які умовно можна поділити на навички мислення вищого порядку та навички мислення нижчого порядку; 4С – культура, яка представлена на макро- та мікро рівнях). Визначено основні моделі цієї методики (жорсткий та м'який CLIL) та особливості кожної з них. Висвітлено досвід роботи за методикою CLIL зі здобувачами освіти юридичних спеціальностей.

Ключові слова: CLIL, здобувачі освіти, м'яка модель CLIL, жорстка модель CLIL, англійська мова.

Summary. *The article presents the experience of implementing elements of the CLIL methodology in the educational process of students of law specialties. Approaches to the definition of this methodology in scientific literature are highlighted (teaching methodology, the core of which is special professional knowledge; a teaching approach and a pedagogical tool that create a connection between the content of learning and language without the usage of the other language; a teaching method that connects learning foreign language with the study of subject knowledge in the form of a project or case). The conditions for the effective implementation of CLIL are determined (clear formulation of tasks by the teacher; definition of the purpose of the educational activity and the tools of its implementation; visualization, demonstrations, presentations, conducting experiments, etc. when teaching new educational material, based on the principle from simple to more complex and relying on the knowledge students already have; provision of constant feedback with students, which allows the teacher to monitor the success, analyze errors and direct further educational activities of students, etc.). The main components of this methodology are analyzed and the role of each of them is determined (1C – content, which is aimed at mastering professional knowledge; 2C – communication, which focuses on the development of students' fluency in a foreign language. Moreover, communication also means working with texts and developing writing skills . 3C – cognition, aimed at developing cognitive skills of learners, which can be conditionally divided into higher order thinking skills and lower order thinking skills; 4C – culture, which is presented at the macro and micro levels). The main models of this methodology (hard and soft CLIL) are defined and the features of each of them are presented. The experience of working with CLIL methods with students of law specialties is highlighted.*

Key words: CLIL, learners, soft CLIL model, hard CLIL model, the English language.

Вступ. Вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей є обов'язковою складовою будь-якої освітньо-професійної програми рівня бакалавр. Це пояснюється тим, що без володіння іноземною мовою молоді фахівці не можуть бути конкурентоспроможними на ринку праці, мають менше можливості знайомитися з новітніми науковими напрацюваннями та змінами, які відбуваються

на всесвітньому просторі. Відомо, що більшість студентів у закладах вищої освіти обирають для вивчення англійську мову, яку вони вивчали в школі. Разом із тим, перед викладачами закладів вищої освіти постають інші завдання. Акцент у навчальному процесі переміщується з вивчення англійської мови загального вжитку на вивчення іноземної мови професійного спілкування. Це є необхідним кроком для формування сучасного спеціаліста, який може заявити про себе на міжнародному ринку праці.

У зв'язку з цим, перед викладачами англійської мови постають нові виклики та завдання, які спрямовані на знаходження ефективним методик, які дозволяють оптимізувати освітній процес та ознайомити студентів з великою кількістю матеріалу за відносно невелику кількість аудиторних годин. З огляду на це, все більшої популярності набуває методика CLIL, яка дозволяє поєднати вивчення англійської мови із знаннями професійної тематики.

Зазначимо, що до питань впровадження CLIL в освітній процес неодноразово зверталися науковці. Так, Д. Койл, П. Мехисто, Д. Марш, М. Фриголс було визначено сутність методики CLIL, П. Болл проаналізовано основні складові CLIL, К. Келлі, Т. Чедвік визначено роль мовної підтримки в CLIL.

Разом із тим, вважаємо, що досвід впровадження елементів методики CLIL в освітній процес студентів юридичних спеціальностей недостатньо висвітлено в науковій літературі.

Отже **метою** публікації є висвітлення власного досвіду впровадження елементів CLIL під час викладання англійської мови студентам юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Для цього вважаємо за необхідне вирішити наступні завдання:

- узагальнити підходи до визначення CLIL в науковій літературі;
- визначити основні складові методики CLIL;
- розкрити власний досвід впровадження елементів CLIL під час роботи зі студентами юридичного факультету.

Методологія та методи дослідження. Під час роботи було використано метод аналізу, узагальнення та синтезу науково-педагогічної літератури з теми дослідження, а також метод спостереження. Було опрацьовано достатню кількість літератури для розуміння теми дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, необхідно зазначити, що CLIL є не новою методикою викладання іноземної мови. Вперше такий підхід було впроваджено в Канаді під час викладання французької мови. Разом із тим, саме поняття Content and Language Integrated Learning (CLIL), що перекладається

українською як предметно-мовне навчання було ініційовано Д. Маршем у 1991 році. Д. Марш розглядав іноземну мову як середовище для викладання та вивчення нелінгвістичного матеріалу [8, с. 14].

З того часу вивченню особливостей методики CLIL приділяється значна увага, розробляються її теоретичні та практичні аспекти. На основі аналізу наукової літератури було встановлено, що наразі існує декілька підходів до визначення сутності методики-предметно-інтегрованого навчання. Її розглядають як:

- методику викладання, основною якої є спеціальні професійні знання [7, с. 504];

- підхід до викладання та педагогічний інструмент, які створюють зв'язок між змістом навчання та мовою без застосування рідної мови [9, с. 34];

- методику викладання, яка пов'язує вивчення іноземної мови із вивченням предметних знань у формі проекту або кейсу [4];

- методичні прийоми, які поєднують вивчення знань за фахом та іноземної мови під час семінарів та практичних занять для більш ефективного вивчення іноземної мови [1, с. 166];

- методику вивчення іноземної мови, яка поєднує зміст навчання, спілкування, пізнання та культуру (Мовні компетенції для працевлаштування, мобільності та зростання [5].

Впровадження методики CLIL можлива за умови дотримання наступних умов:

- чітке формулювання завдань викладачем, визначення мети навчальної діяльності та засобів його виконання;

- застосування наочності, використання демонстрацій, презентацій, проведення експериментів тощо під час викладання нового навчального матеріалу, базуючись на принципі від простого до більш складного та опираючись на наявні у студентів знання;

- забезпечення постійного зворотного зв'язку із здобувачами освіти, що дозволяє викладачу моніторити успішність виконання завдання, аналізувати помилки та скеровувати подальшу навчальну діяльність студентів;

- поєднання вивчення іноземної мови з спеціальними знаннями, що підвищує мотивацію здобувачів освіти;

- добір актуальних завдань, які можуть використовуватися у подальшій професійній діяльності студентів;

- завдання можуть бути як індивідуальними так і груповими [4; 5; 10].

На основі наукових праць можна стверджувати, що CLIL містить у собі основні чотири складові, так звані 4C: content, communication, cognition, and culture (зміст, спілкування, когніція та культура).

1С, тобто зміст, спрямована на опанування знань за фахом. Це можуть бути спеціальні знання з будь-якої дисципліни, наприклад, фізики, математики, хімії, юриспруденції, літератури та інших. Зміст навчання передбачає розуміння різних типів нових знань (концепцій, фактів і процедур), які студенти у подальшому зможуть використовувати для вирішення проблем, їх обговорення та подальшого власного професійного розвитку. Плануючи зміст заняття, викладач має заздалегідь визначити які самі професійні знання мають отримати студенти та визначити засоби досягнення цієї цілі [4; 9].

2С, спілкування, фокусується на розвитку мовлення студентів іноземною мовою. Необхідно зазначити, що під спілкуванням мається на увазі не тільки проведення усних бесід, але й робота з іншими аспектами вивчення мови: читання, аудіювання та письма. Адже під час роботи з текстом відбувається спілкування автора з читачами, а під час опрацювання інформації та обговорення її з іншими учасниками навчального процесу, відбувається також процеси комунікації. Яскравим прикладом такої комунікації є робота студентів у парах, коли їм видаються тексти однакової тематики, але з різними деталями щодо теми, що вивчається. Під час такого виду роботи відбувається два види комунікації: під час роботи з текстом та під час обговорення та знаходження різних деталей під час усного спілкування. Ця «С» також охоплює введення мови, адже нам потрібно забезпечити спілкування, обравши ключові мовні одиниці, які здобувачі освіти повинні розуміти та використовувати під час роботи [2; 6; 7].

3С, когніція, спрямована на розвиток когнітивних навичок здобувачів освіти, які умовно можна поділити на навички мислення вищого порядку та навички мислення нижчого порядку. Як правило, на початку роботи над темою ми починаємо з формування навичок мислення нижчого порядку, до яких відносяться запам'ятовування, розуміння та розуміння як застосовувати нові знання на практиці. Після цього переходять до формування навичок мислення вищого порядку: аналізу, оцінки та творчого підходу до виконання завдання [1; 9; 10].

4С, культура, має два взаємопов'язані напрямки. На макрорівні, за Койлом, культура є фільтром, через який люди інтерпретують світ та розвивають міжкультурне розуміння, тоді як на мікрорівні, кожен предмет CLIL має власну культуру з власним змістом і способами спілкування та інтерпретації світу [2; 5; 7].

На основі аналізу наукової літератури можна виділити декілька різновидів цієї методики:

- жорсткий CLIL (hard CLIL);
- модульний CLIL (modular CLIL);
- м'який CLIL (soft CLIL).

Жорсткий CLIL означає, що весь курс викладається іноземною мовою, і здобувачі освіти мають володіти іноземною мовою на рівні не нижче ніж B1 та вже мати значний досвід її вивчення. Вперше такий підхід до викладання було впроваджено у Європі для викладання різних дисциплін вчителями-предметниками іноземною мовою. Акцент в цій моделі робиться на знання за фахом, а іноземна мова вважається засобом навчання.

Модульний CLIL є моделлю викладання з акцентом на вивчення предметних знань, що здійснюється на постійній основі як мінімум протягом 15 годин на семестр. У цьому раці викладач є також не тільки викладачем іноземної мови, але фахівцем у відповідній галузі знань. При такій організації освітнього процесу тільки частина тем викладається іноземною мовою.

М'який CLIL є моделлю викладання з акцентом більше на вивчення іноземної мови, здійснюється на регулярній основі (як мінімум один раз на тиждень). При цьому, у рамках мовного курсу, викладачем-філологом опрацьовуються тільки деякі теми за майбутнім фахом студентів [4; 5; 10].

Зазначимо, що під час викладання англійської мови в межах університету студентам юридичних спеціальностей ми можемо користатися тільки м'якою моделлю CLIL, що безпосередньо пов'язано з освітою викладача.

Проілюструємо впровадження елементів м'якої моделі CLIL на прикладі вивчення теми Intellectual Property (інтелектуальна власність). Вивчення будь-якої теми ми починаємо з підготовки студентів та налаштування їх на роботу. Під час вивчення цієї теми ми обговорюємо наступні питання:

- Що є інтелектуальною власністю? (What is intellectual property?);
- Як можна захистити інтелектуальну власність? (How can intellectual property be protected?);
- Які проблеми можуть виникнути у наш час під час захисту інтелектуальної власності? (What problems are there in protecting intellectual property nowadays?).

Під час обговорення питань записуємо нові лексичні одиниці, які можуть бути використані під час вивчення цієї теми. Після обговорення цих питань переходимо до роботи з текстом та виконання відповідних вправ, що також сприяє опануванню лексики та формуванню навичок мислення нижчого порядку. В першому абзаці надається загальна інформація щодо теми та вводяться основні різновиди інтелектуальної власності: industrial property та copyright. Також просимо студентів пояснити різницю між термінами *right, duty, and obligation* та навести приклади кожного з них.

Після цього переходимо до формування навичок мислення вищого порядку, стимулюючи здобувачів освіти до аналізу інформації та критичного мислення. Зокрема, ставимо їм наступні запитання:

- яка різниця між авторським правом та копірайтом (*What is the difference between the expressions authors' rights and copyrights?*);
- чому термін на права промислової власності відрізняється від копірайту (*Why does the duration of protection of industrial property and copyright differ?*);
- як до широкого загалу доноситься інформація, що винахід захищено (*How is the public made aware that an invention is protected?*);
- чому немає необхідності реєструвати копірайт (*Why is there no need to register copyright?*).

Досвід засвідчив, що студенти жваво обговорюють ці запитання, наводячи приклади із реального життя. Після обговорення, ми дочитуємо текст до кінця, порівнюємо наші відповіді із баченням автору тексту та обговорюємо чи є різниця між системою захисту інтелектуальної власності в англomовних країнах та Україні.

Після роботи з текстом зорганізується робота в парах, під час якої студенти обговорюють інтелектуальну власність, проблеми та виклики щодо впровадження захисту інтелектуальної власності в інтернеті. Причому ми акцентуємо увагу на необхідності дотримання четвертого «С» – культури спілкування.

Як вже зазначалося, методика CLIL спрямована по поєднання вивчення знань за фахом та іноземної мови. Тому, ще одним завданням для студентів є обговорення наступних моментів та визначення доцільності їх обговорення під час першої телефонної розмови:

- ввічливість розмови та порада щодо особистої зустрічі;
- надання порад під час телефонної розмови;
- відправлення клієнту до секретаря для призначення зустрічі;
- ознайомлення клієнта з вашими розцінками на першій хвилині розмови;
- прохання до клієнту детально представити свою проблему в письмовому вигляді та надіслати вам на пошту.

Вважаємо, що формування мисленневих навичок вищого порядку сприяють також дидактичні ігри. Так, в рамках вивчення цієї теми ми пропонуємо студентам наступне завдання:

Студент 1. Ви – юрист і розмовляєте з потенційним клієнтом по телефону (студент 2). Ваше завдання – вислухати його, поставити питання, зробити доречні паузи під час розмови та надати перші поради щодо подальших дій.

Студент 2. Ви – потенційний клієнт та телефонуєте юристу тому, що ви помітили, що деякі з ваших нотаток, які ви надали

студентам були скопійовані студентом та виставлені на платному сайті, тобто студент за них отримував винагороду. Ваше завдання під час бесіди з юристом висловити власну занепокоєність та пояснити сутність проблеми, що ви розмовляли зі студентом, але він заперечив факт продажу ваших нотаток за винагороду, спитати, що саме ви можете зробити в цій ситуації.

Завершуємо роботу над темою есе “Intellectual Property and its Protection”, в якому студенти розкривають цю тему та порівнюють моделі захисту інтелектуальної власності в Україні та одній із англійських країн.

Якщо у студентів в групі рівень володіння англійською на рівні B2 та вище, доповнюємо освітній процес роботою з відео за темою та різноманітними вправами до неї.

Вважаємо, що такий підхід до проведення занять включає 4C: студенти вивчають новий матеріал з юридичної тематики (зміст), спілкуються усно та письмово (комунікація), вчать аналізувати можливі варіанти дій (когніція), під час роботи в парах мають дотримуватися культури спілкування з партнером або опонентом (культура).

Висновки з дослідження. Отже, можна зробити висновок, що впровадження елементів м'якої моделі CLIL є дієвою та ефективною методикою викладання студентам немовних факультетів, що підвищує зацікавленість студентів до занять, вдосконалює їх фахові знання, дозволяє розвинути критичне мислення, що є дуже важливим для конкурентоспроможних спеціалістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ball P., Kelly K., Clegg J. Putting CLIL in Practice. *ELT Journal*. 2018. Vol. 72, Issue 1. P. 109–111.
2. Ball, P. Defining CLIL parameters. URL <https://www.onestopenglish.com/clil/article-defining-clil-parameters/550513.article>
3. Chadwick T. Language Awareness in Teaching. A Toolkit for Content and Language Teachers. Cambridge University Press. 2012. 17 p.
4. Coyle, D., Hood, P., Marsh, D. *Content and Language Integrated Learning*. 2010. NY: Cambridge Univ. Press. URL https://formacion.intef.es/pluginfile.php/214299/mod_imsdp/content/1/2013000000658.pdf
5. Lightbown P.M. Learning English as a second language in a special school in Quebec. *Canadian Modern Language Review*. 1997. № 53. P. 315–355.
6. Long M. Focus on form: A design feature in language teaching methodology. *Foreign language research in cross-cultural perspective*. 1991. P. 39–52.
7. Lorenzo F., Moore L. An analytical framework of language integration in L2 content-based courses: the European dimension. *Language and Education* 21. 2007. № 6. P. 502–514.
8. Marsh D., Nikula T. Terminological Considerations regarding Content and Language Integrated Learning. *Bulletin Suisse de Linguistique Appliquee, Neuchata*. 1998. № 1. P. 13–18.

9. Mehisto, P., Marsh, D. and Frigols, M. J. Uncovering CLIL. Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Oxford: Macmillan Education. 2008. 238 p.
10. Naves T. Effective Content and Language Integrated Learning Programmes. Content and Language Integrated Learning . Evidence from Research in Europe. Bristol, 2009. 251 p.